

ІДЕЇ КОРДОЦЕНТРИЗМУ У ЗБІРЦІ АНАТОЛІЯ ДНІСТРОВОГО «НА СМЕРТЬ КЛІО»

Кудряшова О.В. Сутнісні ознаки кордоцентризму у збірці Анатолія Дністрового «На смерть Кліо».

Автор статті аналізує збірку Анатолія Дністрового «На смерть Кліо» (1999) крізь призму кордоцентризму. Системно підійшовши до особливостей феномена «серце», що складає поняття «кордоцентризм», виділивши відповідні риси, які органічно пов'язані з характером громадянської позиції поета, його художнє бачення дійсності та історичної перспективи, визначено сутнісні характеристики особистості та виділено найбільш застосовані, такі як пам'ять, воля, совість.

Ключові слова: поетика, сутність, кордоцентризм, пам'ять, воля, совість.

Кудряшова О.В. Сущностные признаки кордоцентризма в сборнике Анатолия Днистрового «На смерть Клио».

Автор статьи анализирует сборник Анатолия Днистрового «На смерть Клио» (1999) сквозь призму кордоцентризма. Системно подходу к особенностям феномена «сердце», что составляет понятие «кордоцентризм», выделяя соответствующие черты, которые органично связаны с характером гражданской позиции поэта, его художественное видение действительности и исторической перспективы, определено сущностные характеристики личности и выделено наиболее употребляемые, такие как память, воля, совесть.

Ключевые слова: поэтика, сущность, кордоцентризм, память, воля, совесть.

Kudryashova Oksana. The essential features of the cordocentrism in the collection «On the death of Clio» (1999) by Anatolii Dnistrovyi.

The author of article analyzes the collection «On the death of Clio» by Anatolii Dnistrovyi through the prism of the cordocentrism. Systematically having approached to the features of a phenomenon of «heart», that makes the concept «cordocentrism», highlighting those features that are organically linked to the nature of poet's civic position, his artistic vision of reality, and historical perspective, the essential characteristics of the individual are defined and the most used features, such as memory, will and conscience are identified.

Key words: poetry, essence, cordocentrism, memory, will, conscience.

У напрямку дослідження рівнів поетики нашу увагу привернула постать Анатолія Дністрового, у поетичній творчості якого дослідники уважають

прибічником «кращих здобутків пізнього модернізму» [Коропецька 2010]. Анатолій Дністровий відомий як поет, прозаїк та есеїст. Як прозаїк Анатолій Дністровий вміло поєднує інтелектуалізм, автобіографізм, неореалістичні зображення соціального «дна» та субкультурного життя [Коропецька 2010]; тут відчутні регіональні мотиви (міста, з назвами яких пов'язане життя автора (Тернопіль, Ніжин, Київ).

Щодо поезії, то письменник бачить її материком, «іншим світом» («це просто буття, абсолютно номінальне, чи трансцендентальне – не знаю, як його й назвати» [Дністровий 2008]), ставиться до неї відповідально, «особливо до патетичної лексики» [Дністровий 2008], він прагне писати «справді філософську поезію», для нього вона – «прекрасний дирижабль, який має літати в небесах і планувати у «вічних ідеях» [Дністровий 2008].

Нашу дослідницьку увагу в рамках мотивів та образів привернула одна з перших збірок Анатолія Дністрового «На смерть Клію» (1999). Насамперед, у ній ми побачили мотиви, що характеризують підвищену увагу автора до проблеми визначення сутності та умов розвитку гармонійної особистості з урахуванням її морально-духовних цінностей та принципів. Підвищена увага науковців до проблеми формування цілісної людини, до її духовно-моральних цінностей та орієнтирів і є основною думкою аналізованої збірки.

Постановка наукової проблеми. В рамках означеної актуальності розкриваються особливості феномена «серце», що складає поняття «кордоцентризм» (Д. Чижевський), а, отже, – до більш широкого використання цього терміна у «філософії серця» П. Юркевича, що лягло в основу національної філософії, й зосібна, не проминуло повз філософа, поета, прозаїка Анатолія Дністрового. Отже, **мета** нашої розвідки полягає у системній інтерпретації поезики збірки Анатолія Дністрового «На смерть Клію» в аспекті кордоцентричного принципу відображення, що зумовлює й відповідні **завдання**: визначити сутнісні ознаки кордоцентризму й практично застосувати їх до збірки.

Основу роботи утворюють праці вітчизняних та європейських філософів та культурологів (Г. Сковорода, З. Фройд, Д. Чижевський, К.-Г. Юнг, П. Юркевич та

ін.) У статті використано спеціальні розвідки про Анатолія Дністрового (інтерв'ю, статті тощо), що зафіксовані в інтернеті.

Анатолій Дністровий вважає себе релігійним поетом, але не в християнському розумінні, окреслюючи власні віршовані твори релігійністю поетичною [Коропецька 2010]. Поет зізнається в тому, що для прози немає перешкод перед жодною темою, не існує жодних табу, натомість поезія їх виставляє постійно.

Філософ за освітою (кандидат філософських наук), уявляючи поезію іншим світом, боїться застосовувати до неї «оце вульгарне заземлення на соціалізацію» [Коропецька 2010]. Відповідно, й теми, і мотиви, що проявляються в його прозових та віршованих творах надто різняться.

За основу аналізу мотивів збірки ми обрали основні положення дисертації «Кордоцентризм як принцип цілісного розуміння людини та її місце в суспільстві» [Більчук 2001] Більчук Наталії, яка вважає, що центральне поняття «серце» «дозволяє органічно поєднати в людині її духовну, моральну, почуттєву та волюву сутності в єдине ціле й представити як цілісну особистість» [Більчук 2001]. Так, Анатолій Дністровий у своїх творах шукає точки перетину, точки взаємозв'язку особистості та суспільства, що й становить характерну рису кордоцентризму й відповідає пошукам соціально-філософської думки за принципом цілісного розуміння особистості.

Поет, на питання в інтерв'ю щодо співвідношення у вітчизняному суспільстві матеріального і духовного, правдиво вважає, що зараз люди «думають про хліб насущний, а не про янголів» [Дністровий 2010]. Духовність огрубіла, і ця проблема, на жаль, не тільки українська, а й світова [Дністровий 2010]. І «темний» культурний продукт митець пов'язує насамперед з «руйнуванням якогось ієрархічного укладу» [Дністровий 2010], хоча й підходить до власних слів оптимістично.

Натомість, у поетичних текстах Дністровий поняття кордоцентризму розкриває безпосередньо, постійно акцентуючи увагу на духовності, моральності, цілісності особистості. Інколи кожне з цих понять трактується окремо, наприклад, духовність:

Ти весь в огні, в огнищах тліє жар.
Птахи летять крізь тебе – в місто Пам'ять,
де мешканці стривожені не тямлять,
що ти лише безсилий їх владар [Дністровий 1999: 33].

Або ж поєднуються:

Це віра, покора, сопрано, прохриплі псалми,
це сніг голосів, що лягає на втомлені нерви
небесного тіла. А зорі бліді, ніби черви,
кишать і спадають повільно на чорні лани.
Це небо вростає у землю, як п'ятьма до тьми,
де знову Платон, іонійці, і батько наш, перший

[Дністровий 1999: 32].

У своїй дисертації «Кордоцентризм як принцип цілісного розуміння людини та її місце в суспільстві» [Більчук 2001] Наталія Більчук окреслює загальну думку філософів щодо складових елементів аспекту «серця». Це: віра, свобода, воля, пам'ять, почуття, любов, вічні моральні цінності [Більчук 2001], а, отже, сутнісними характеристиками особистості є «свобода, воля, любов, що визначають взаємини людей у співтоваристві; творчість та інтуїція, які розкривають характер діяльності та потенційну невичерпаність здібностей і проявів особистості; совість, первинні моральні принципи, причетність і відповідальність особистості за все, що відбувається, підкреслюють сутнісну гідність кожного індивіда та зумовлюють його саморозвиток <...>. Поняття «історична пам'ять» містить у собі особистісні та суспільно-соціальні смислоутворюючі цінності, що формуються на підставі сімейних, регіональних, національних, загальносвітових морально-духовних традицій та принципів співіснування» [Більчук 2001] (курсив наш – К.О.).

Проаналізувавши збірку «На смерть Клію» на предмет сутнісних характеристик особистості, нами було встановлено цікаве спостереження, що з усіх названих ознак найчастіше автором застосовуються такі характеристики як *пам'ять, совість, воля*. Прикметно, що ознаку *пам'ять* Анатолій Дністровий навіть виніс у заголовок збірки, оскільки Клію – муза історії в давньогрецькій

міфології, донька Зевса та Мнемосіни – богині *пам'яті*, – «зображується, як правило, із сувоєм та грифельною паличкою в руках. Іноді атрибутом Кліо був сонячний годинник, оскільки вона стежила за плином часу» [Кліо]. Як бачимо, поєднання сутнісних ознак пам'яті (один з її атрибутів – годинник, що уособлює плин часу, належність богині до матері – богині пам'яті) та історії (атрибути, що мають здатність записувати події тощо) втілюються в імені музи. Власне, поняття історії митець втілює у фразі «Історія – це вперте доміно» [Дністровий 1999: 89], натякаючи на потрібність та несподіваність «стику» відповідних подій, явищ і т.п., коли кожний сподівається на «рибу» (у настільній грі «доміно» ситуація, коли кістяшки по краям викладки мають таку кількість очок, яких немає в інших гравців) – здійснення бажаного.

Пам'ять виступає як схованка будь-якого пізнання; і, власне, лексема «пам'ять» найчастіше обирається за вказівку, наприклад (виділення лексеми *пам'ять* наше – К.О.):

Говори, не мовчи, бо забракне думок,
щоб прогнати напружений спокій.
Бог сканує цей світ щоби *пам'яті* мох
покривав найрідніші із копій [Дністровий 1999: 26];

або: бо ніколи не скажеш того що знаєш
бо кволі слова твої
що проросли крізь тебе й твій час
з потрісканого ґрунту *пам'яті*
де завше незатишно
а тобі здавалося
що земля мовчить [Дністровий 1999: 45];

або: Розтринькувати божественне й
забувати образи
близького,
поки один гнаний вітром листок
він поверне назад.
Звичайно ти поряд у *пам'яті* [Дністровий 1999: 55] і т.д.

Така сутнісна характеристика як *совість* у збірці Анатолія Дністрового часто межує з *волею*, що може виявлятися у різних значеннях, які насправді мають єдину точку єднання – феномен, що має властивість свідомого керування власними діями, психікою тощо; свідома самореалізація людини програми своєї діяльності та поведінки; здібність індивідуума діяти в обраному напрямку, долаючи при цьому внутрішні перешкоди тощо.

Воля актуалізує пізнавальні можливості. За своєю структурою вольове рішення розпадається на прийняття рішення («Потрібно вперто йти, бо коло не одне. // Багато упаде в дорозі і загине» [Дністровий 1999: 62]) та його реалізацію:

приходить

щоб розбудити їх

і прорвати наповнені шлюзи їхніх очей

на дні яких набрякли трупи предків

поглинуті водоростями безпам'ятства

довго чекали свого часу щоб проявитися

в тому про що мріяли й чого не бачили

приходить [Дністровий 1999: 56–57];

Однак – це не кінець – це кроки репетицій:

коли зчорніє день і висивіє ніч –

настане час молитв, прокльонів і петицій

у вічній самоті з Судьбою віч-на-віч

[Дністровий 1999: 62].

При розбіжності мети вольової дії та актуальних потреб прийняття рішення як правило супроводжується боротьбою мотивів, тоді ж і виникає ситуація вибору:.

а ти ніч не спиш

бо дванадцятро тебе

очікують важкий ранок

і кожен повторює

сини віку кращі від синів світла [Дністровий 1999: 87].

Проблема вибору є надзвичайно важкою. Життя складне, багатофакторне, неповторне. Історію також не можна повернути назад. Звідси відповідальність за вибір, діяльність, за свою долю. Той чи інший варіант діяльності людина вибирає завдяки розуму, що проник у необхідність. Необхідність, що «увійшла» в діяльність, втрачає свою одвічну визначеність. Вона переходить в іншу якість і постає як свобода. Перехід необхідності в свободу (і зворотний перехід), наприклад, в марксистській соціальній філософії відбивається поняттям свободи як пізнаної необхідності та властивістю людини свідомо приймати рішення. Люди мають свободу вибору цілей своєї діяльності. Вони шукають засоби діяльності, шляхи задоволення своїх потреб в межах суспільно-історичної необхідності. Люди володіють свободою тоді, коли зовнішні обставини не змушують їх поступатися власними інтересами, потребами, почуттями. Таким чином, свобода стверджується в лоні суспільної необхідності, проте внаслідок цього перестає бути свободою:

Позначся сміхом в мертвій тиші,
Зужитий голосе мій тихий.
Нам нав'язали віру втіхи,
Неначе істина в гашиші [Дністровий 1999: 64].

Сутнісна характеристика *свободи* межує з *совістю*, головна функція якої – самоконтроль. Совісна людина пред'являє до себе високі моральні вимоги, ставиться до себе вимогливо, не шукаючи виправдань. Совість є одним зі знарядь моральності, а, отже, змушує людину коригувати свої вчинки відповідно до цінностей і настанов, які існують у суспільстві:

В Господніх вікнах темно. Мовчимо.
Чекаємо, як вироку, світанку,
Нервово стулим вії наостанку.
Та увімкнули світло, як на зло... [Дністровий 1999: 31];
або:
А потомлені дні ледве жевріють в снах на покутті,
о сумна дітвора із очима великих предтеч
безхребетних батьків доглядає, батьків, що відсутні, –
з їхніх сірих облич мух зганяє. А в поглядах – меч

[Дністровий 1999: 38];

або: Нічний офіціант розносить дзбан безсоння.
Не бійся пригубить, продовжити цей час,
коли свинець очей, нервово беззаконня
нагадує межу, де заховався сказ [Дністровий 1999: 71].

Власне, на *совість*, як сутнісну характеристику кордоцентризму, у Анатолія Дністрового найбільше нашаровується соціальний аспект. На його означення поет використовує епітети (*потомлені дні, сумна дітвора, безхребетні батьки, нервово беззаконня* і т.д.), антитезу («живе і мертво стрілося віч-на-віч» [Дністровий 1999: 86] (далі вказується лише сторінка з цитованого видання), «Тут немовля, а там зотлілі мощі» (89)), оксюморон («скам'янілість вен» (89)), «немов незрячим телепередача» (90), метафори («А потомлені дні ледве жевріють в снах на покутті» (38); «о сумна дітвора із очима великих предтеч» (38); «з їхніх сірих облич мух зганяє» (38) і т.д.). Такий троп як метонімія у, скажімо, «соціальній» поезії митця чи не найкраще виражає тогочасні почуття та відчуття: «Безгаласно канем // у великих надіях маленьких доріг» (16); «Та перед сном маразми шукати у портвейні» (22); «Каміння падало в безодні // їхніх страждених очей» (46); «Потрібно йти, але доба остання // застала там, де молодик зітлів» (79) тощо.

Інколи метонімія охоплює всю строфу:

І зостанеться слів неодгаданих курява, попіл.
Ув очницях земля, на губах щойно тріснутих кров.
І розвалиться час на площини клопів і циклопів.
І простягнення рук за отим, хто у морок пішов (38).

У поезіях, в яких виразно проявляється сутнісна характеристика *совість*, основним мотивом є пошук виходу, виходу з тих 90-х, які своїм павутинням стримували думки, дії, навіть долі багатьох людей:

Раптом я помітив народження світла,
В кожній із голів які, наче ліхтарі
заляпані болотом, –
Я бачив світло.

Придавлені страхом поволі оживали,
зі своїх чорних комбінезонів
діставали всохлі серця (47).

Розуміння існування тоталітарного режиму, який ти не можеш минути, скинути й забути, нашаровується на все твоє життя, яке фактично або може скінчитися смертю, або ж зупинитися у подальшому духовному розвитку:

Дали напитися води,
якою облили мерця.

.....

А ти стояв, ніби вкопаний,
ніби ноги пустили коріння.

Мерзлота підкрадалася до горла (48).

Настанови тоталітаризму всотуються, на жаль, з молоком матері: людина звикає до такого безправного стану і не завжди має сили опиратися системі:

І ми бігли під сонце,
вдихали приємну прохолоду,
сміялися,
не помічаючи, як старіють матері,
як випадає в них волосся,
як тремтливі руки після напруженої молитви
гладять закодовані голівки (65).

Ще одна сутнісна ознака кордоцентризму, що вирізняється у збірці Анатолія Дністрового «На смерть Клію» – *воля*. Саме вона, на думку багатьох дослідників, є тим психічним процесом, який вирізняє людський спосіб існування. Завдяки волі ми маємо вищі – довільні – форми інших психічних процесів (уваги, процесів пам'яті та ін.), які не властиві жодній істоті, окрім людини. Є погляд на індивідуальні цінності, згідно з яким їхнє походження постає не як суспільне (зовнішнє), а як сутнісне, духовне (внутрішнє). Тоді волю слід розуміти не як засіб підкорення особистості соціуму, а як засіб реалізації, втілення людиною власної сутності у її життєдіяльності. Останніми роками уявлення про сутнісну силу людини дедалі поширюється [Винославська О.В. 2005]. Такими настановами

й керується поет у своїй творчості. Наприклад, у четвертому вірші циклу «Строфи самозбереження» [Дністровий 1999: 21] поет звертається до Бога з надією про краще завтра, вказуючи на те, що вогонь може дотліти (зміни не відбудуться), а прийдешнім поколінням залишиться майбуття в наслідках отруєння іпритом (бойова отруйна речовина шкірно-наривної дії), вторинне отруєння яким призводить до довгого заживання та рубців (ніби теперішнє ятрить рани, а історія залишає нам нагадування у вигляді таких рубців-«зарубок»).

Молитва за живих – проекція на завтра.
І знову за старе при чарках і свічках.
Мій Боже, схаменись, бо дотліває ватра,
А нам рости й рости в іприті та плітках (21);

Або ж у четвертому вірші з циклу «Резонанси»:

У них немає слів, ані очей,
І руки бережуть для барельєфу, –
де б наміри zostалися самі
без вчинків, темних наслідків і стресів (39),

де метонімія «І руки бережуть для барельєфу» підкреслює бездіяльність людей, коли бажання, ідеї залишаються у зародку, а, отже, «без вчинків, темних наслідків і стресів». Такі люди дійсно ніби «без слів», «без очей» готові втілювати історію у барельєфі, яким важко зобразити вчинки, прагнення, навіть стрес...

Обґрунтування отриманих результатів дослідження. Отже, досліджуючи поезику Анатолія Дністрового, ми виділили в ній основні риси кордоцентризму, які органічно цілісно пов'язані з характером громадянської позиції митця, його художнє бачення дійсності та історичної перспективи.

У ранній збірці Анатолія Дністрового проявляються такі сутнісні характеристики кордоцентризму як *пам'ять*, *совість*, *воля*. І якщо ці ознаки чітко проявлені у змісті поезій, то навіть назви поетичних текстів гіпотетично несуть їхнє навантаження, наприклад, *пам'ять*: «Кіно 1997 року» (6), «Діти Трепети» (26), «На смерть Клію» (28), «Слова і пам'ять» (45); *совість*: «Господи» (15), «In partibus barbarorum» (в краях варварів) (17), «Строфи самозбереження» (20–22), «Молитва» (23), або ж поезії із сутнісною характеристикою *воля*: «Новий Заповіт»

(25), «Історіософське» (32), «Згубились мідяки...» (70) тощо. Прикметно, що цикл «Між двома вічностями» (61–90) (заголовок втілює сам по собі значення пам'яті), взагалі не має віршів з назвами.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Вічність тем у поезії не втомлює. Індивідуальна лексика, власна небайдужість роблять поетичний досвід А. Дністрового цінним набутком вітчизняної літератури, а його оригінальне поетичне мислення дозволяє авторським творам вийти за межі усталених літературних кліше, а, отже, виявлення та аналіз сутнісних ознак кордоцентризму у збірках Анатолія Дністрового різних років надасть можливість охарактеризувати дані особливості у їх діахронічному вияві.

Література:

1. *Більчук 2001*: Більчук Н.Л. Кордоцентризм як методологічний принцип цілісного розуміння людини та її місця в суспільстві / Більчук Наталя Леонідівна: автореф. дис. на здоб наук.ступ.к.філол.н. / 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Харків, 2001. – 19 с. 2. *Винославська О.В. 2005*: Винославська О.В. Поняття про волю. Психологія. Навчальний посібник. – К. : ІНКОС, 2005. – 325 с. [Електронний ресурс] / О.В. Винославська / Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/psychology/vinoslavska_psihologiya/part3/3201.htm. Дата використання 14.06.2013 р. 3. *Дністровий 2008*: Дністровий Анатолій. «...В письменстві «тихих» культур ще вловимий запах слова...» [інтерв'ю] [Електронний ресурс] / Анатолій Дністровий / Режим доступу: <http://ukrzurnal.eu/pol.archive.html/642/>. Дата використання 14.06.2013 р. 4. *Дністровий 2010*: Дністровий Анатолій. «Виступаю за те, щоб зростала політична культура не політиків, а соціуму» [інтерв'ю] [Електронний ресурс] / Анатолій Дністровий / Режим доступу: <http://ukrslovo.org.ua/ukrayina/polityka/anatolij-dnistrovuj-vystupayu-za-te-schob-zrostala-politychna-kultura-ne-politykiv-a-sotsiumu.html>. Дата використання 14.06.2013 р. 5. *Дністровий 1999*: Дністровий Анатолій. На смерть Кліо: Поезії, переклади / Передмова Ю. Бедрика. – К. : Смолоскип, 1999. – 116 с. 6. *Кліо* / Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Кліо>. Дата використання 14.06.2013 р. 7. *Коропецька 2010*: Коропецька У. Про що настукала машинка [Електронний ресурс] / Уляна Коропецька, Богдан Мельничук // «Вільне життя плюс», № 28 (15140) від 16.04.2010 р. / Режим доступу: http://vilne.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4576:dnystrovogo&catid=8:almanah&Itemid=5. Дата використання 14.06.2013 р.